

Warszawa, 20 października 2023 r.

dr hab. Konrad Janowski, prof. AEH

Wydział Nauk o Człowieku

Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie

Recenzja rozprawy doktorskiej zatytułowanej

Psychospołeczne uwarunkowania pośmiertnego dawstwa narządów

przygotowanej przez mgr Aleksandrę Annę Bednarczyk

pod kierunkiem naukowym

dr. hab. Jacka Śliwaka, prof. KUL, oraz dr. Rafała Bartczuka

Przedstawiona mi do recenzji rozprawa doktorska podejmuje ważką społecznie problematykę uwarunkowań gotowości pośmiertnego dawstwa narządów. Zagadnienie to pozostaje w polu niegasnącego zainteresowania zarówno kilku dyscyplin naukowych (takich jak psychologia, nauki medyczne, filozofia-etyka), jak również podmiotów kształtujących praktycznie polityki zdrowotne w różnych krajach, w tym w Polsce. Próba znalezienia odpowiedzi na pytanie o to, jakie są psychologiczne uwarunkowania gotowości do, a później decyzji o dawstwie narządów, pozostaje wciąż aktualną. Autorka w swojej pracy bardzo ładnie ten kontekst praktyczny oraz psychospołeczny gotowości pośmiertnego dawstwa narządów nakreśla, dzięki czemu sformułowany problem badawczy zyskuje mocne uzasadnienie. Istotnym pozostaje także to, że Autorka zdaje sobie sprawę, że istnieje już dość obszerna literatura przedmiotu dotycząca zagadnienia gotowości lub decyzji o dawstwie narządów oraz dysponujemy już licznymi wynikami badań w tym zakresie. Jednocześnie jednak Autorka prawidłowo identyfikuje różne ograniczenia dotychczasowych badań oraz granice naszej wiedzy w tym zakresie. Należy bowiem wskazać, że zarówno psychologiczna gotowość do pośmiertnego oddania własnych narządów dla celów transplantacyjnych, jak też ewentualnych rzeczywistych decyzji w tym zakresie jest zjawiskiem psychologicznie złożonym, a ponadto silnie uwarunkowanym czynnikami kulturowymi. W związku z tym wyniki badań realizowanych w różnych krajach i w różnych kulturach niekoniecznie muszą i zapewne nie są tożsame z wynikami nawet analogicznych badań przeprowadzanych w danym kraju, w tym przypadku w Polsce. Autorka rozprawy jest tego świadoma i przekonująco przedstawia uzasadnienie podjęcia przez nią badań w tym temacie. Dodatkowo, korzystając z już zgromadzonej wiedzy dotyczącej problematyki

gotowości dawstwa narządów, Autorka trafnie identyfikuje koncepcje i teorie psychologiczne, które mogą być szczególnie przydatne w wyjaśnianiu analizowanego zjawiska, a w sposób szczególnie identyfikuje luki w wiedzy, które wciąż wymagają uzupełnienia. Do swojego projektu badawczego Autorka wprowadziła bowiem taki układ zmiennych i przetestowała takie modele wzajemnych zależności pomiędzy tymi zmiennymi, które dotychczas nie były jednocześnie badane i testowane w kontekście wyjaśniania gotowości do pośmiertnego dawstwa narządów. A zatem należy uznać, że zrealizowany projekt badań doktorskich spełnia postulat sformułowania i rozwiązania oryginalnego problemu naukowego, a sama podjęta problematyka jest ważna praktycznie i teoretycznie – pozwala bowiem lepiej zrozumieć procesy motywacyjne człowieka – w pewnym sensie w kontekście symulującym tzw. sytuacje graniczne.

Od strony formalnej, przedstawiona mi do recenzji dysertacja ma układ typowy dla prac o charakterze empirycznym. Całość rozprawy liczy wraz z bibliografią, spisem rysunków i tabel oraz aneksami łącznie 213 stron. Na zasadniczą część pracy składa się streszczenie w języku polskim i angielskim, wstęp, dziesięć rozdziałów oraz zakończenie. Pięć pierwszych rozdziałów dotyczy teoretycznych podstaw przeprowadzonego badania, szósty rozdział prezentuje metodologię badań własnych, siódmy rozdział poświęcony jest charakterystyce zastosowanych narzędzi badawczych, ósmy rozdział dotyczy strategii badania, zaś rozdziały dziewiąty i dziesiąty przedstawiają uzyskane wyniki badań wraz z ich opisem i dyskusją. Kolejność rozdziałów jest poprawna, a ich tytuły w pełni odpowiadają zawartym w nich treściom. Całość pracy została starannie i poprawnie zredagowana, zarówno pod względem edytorskim, jak i językowym. Autorka zastosowała język odpowiedni dla prac naukowych w dyscyplinie psychologia, choć – jeśli praca miałaby być publikowana – to sugerowałbym jeszcze drobne korekty stylistyczne, ponieważ w niektórych miejscach pracy trafiają się sporadycznie usterki językowe lub stylistyczne (np. str. 166 „Kierowanie się w życiu różnymi wartościami hamuje dawstwo narządów poprawiających jakość życia człowieka [...]”). Podkreślę, że w żadnym razie usterki te nie wpływają na ogólną ocenę języka pracy, który należy uznać za poprawny i naukowy. Podsumowując, struktura dysertacji od strony formalnej zgodna jest z wymaganiami stawianymi pracom naukowym z psychologii i tym samym spełnia standardy prac o charakterze empirycznym.

Temat rozprawy został sformułowany poprawnie, adekwatnie oddaje treści zawarte w rozprawie i pozwala czytelnikowi na trafne przewidywanie, czego może się spodziewać w głównej części rozprawy. Odnosząc się do samego tytułu rozprawy, być może można byłoby pomyśleć o większym wyspecyfikowaniu zmiennych, które testuje się w badaniu jako potencjalnie powiązane z gotowością do dawstwa narządów, gdyż pierwsza część tytułu pracy (Psychospołeczne uwarunkowania) może wydawać się za ogólna. Być może warto byłoby dookreślić, iż praca dotyczy przede wszystkim zmiennych związanych z religijnością, wartościami i altruizmem. Takie uszczegółowienie tematu umożliwiłoby potencjalnemu czytelnikowi szybsze zorientowanie w zakresie tematycznym niniejszej pracy. Z drugiej strony, uczciwie przyznam, że zdaję sobie sprawę, że prawdopodobnie znacząco wydłużyłoby to temat, i wiem, że zazwyczaj musimy podjąć decyzję, czy tytuł ma być krótki i zgrabny, czy bardziej drobiazgowy, ale już nie taki ładny.

Rozdział pierwszy części teoretycznej dysertacji pt. *Problematyka transplantacji* zaczyna się od wyjaśnienia pojęć transplantacji oraz gotowości oddania narządów do przeszczepu, a także krótkiego zarysu historii transplantacji w Polsce i na Świecie. W dalszej części rozdziału pierwszego Autorka dokonuje wyczerpującego opisu najpopularniejszych dylematów etyczno-moralnych, które obejmują: handel ludźmi w celu uzyskaniu organów, śmierć pnia mózgu, pobieranie narządów po nieodwracalnym zatrzymaniu krążenia oraz problematykę zgody domniemanej.

Na początku rozdziału drugiego pt. *Oddanie narządów do przeszczepu jako zachowania prospołeczne* Autorka różnicuje dwa podobne do siebie i często mylone pojęcia - zachowania prospołeczne oraz zachowania altruistyczne. Następnie Autorka dokonuje bardzo szczegółowego przeglądu badań eksperymentalnych na temat determinantów społecznych oraz sytuacyjnych zachowań altruistycznych. Dalsze paragrafy obejmują omówienie dotychczasowych badań korelacyjnych nad osobowościowymi uwarunkowaniami zachowań prospołecznych oraz wybranych zmiennych związanych z religijnością. Rozdział zakończony jest przedstawieniem aktualnie obowiązujących koncepcji wyjaśniających zachowania altruistyczne.

Rozdział trzeci pt. *Wartości* przedstawia definicję pojęcia wartości w kontekście różnych psychologicznych perspektyw. Kolejne kroki analiz teoretycznych dotyczyły charakterystyki czterech najbardziej znanych koncepcji wartości. Autorka szczególną wagę przywiązała do koncepcji wartości w ujęciu Schwartza, dla której przeznaczyła oddzielny podrozdział i na której oparła później pomiar wartości w swoim projekcie badawczym.

Rozdział czwarty pt. *Religijność* koncentruje się wokół problematyki religijności. Autorka prezentuje koncepcje oraz funkcje religijności. Bardzo ciekawym i istotnym fragmentem rozdziału jest wskazanie na różnice w relacji religijnej pomiędzy ludźmi ze względu na uwarunkowania społeczne, ponieważ przypomina nam to, iż pochodzenie oraz środowisko, w którym żyje człowiek może mieć znaczący wpływ na kształtowanie się konstruktów relacji religijnej.

Rozdział piąty pt. *Przegląd badań nad gotowością dawstwa organów* obejmuje przede wszystkim identyfikację wybranych zmiennych psychologicznych oraz religijnych wykazujących zależności z gotowością do oddania własnych organów do przeszczepu po śmierci.

Podsumowując część teoretyczną należy podkreślić, że została ona przygotowana bardzo solidnie, w sposób systematyczny, z odwołaniem się do wszystkich istotnych dla projektu badawczego koncepcji i teorii. Analiza teoretyczna dotychczasowych badań została przeprowadzona w sposób logiczny i wyczerpujący, z odwołaniem się do wyników badań zarówno krajowych jak i zagranicznych. Wykorzystano pokaźną literaturę. Tytuły rozdziałów odpowiadają zawartym w nich treściom. Język użyty przez Autorkę jest klarowny oraz odpowiada standardom naukowym. Autorka udowadnia, że zapoznała się i przeanalizowała klasyczną oraz aktualną literaturę przedmiotu, a także że rozumie złożoność zarówno problematyki samej gotowości dawstwa narządów, jak też koncepcji dotyczących zmiennych wyjaśniających wprowadzanych przez nią do modelu badawczego.

Część empiryczna pracy składa się z pięciu rozdziałów, zawierając kolejno: problematykę badań własnych, charakterystykę narzędzi badawczych – wraz z opisem ich właściwości psychometrycznych, strategię badań, opis badanej próby, analizę wyników oraz dyskusję. Warto podkreślić, że autorka zaprojektowała i przetestowała własne modele opisujące uwarunkowania gotowości oddania narządów do przeszczepu. Generalnie, pytania oraz hipotezy badawcze zostały prawidłowo sformułowane, choć w odniesieniu do niektórych hipotez można byłoby oczekiwać większego uszczegółowienia. Np. hipoteza 3 „Relacje z Bogiem o różnym charakterze będą predyktorami różnego stopnia gotowości oddania narządów do przeszczepu” niewiele mówi o tym, jakich konkretnie zależności i o jakim kierunku Autorka się spodziewa, a tekst znajdujący się poniżej tej hipotezy stanowi raczej jej uzasadnienie, a nie doprecyzowanie. Zwracam uwagę, że w odniesieniu do hipotezy 2 „Preferencja wartości wiąże

się z gotowością oddania narządów do transplantacji” – która też jest hipotezą bardzo ogólną i niekierunkową – Autorka takiego pożądanego doprecyzowania dokonała formułując dwie hipotezy szczegółowe. Właśnie takiego zabiegu zabrakło w odniesieniu do hipotezy 3. W związku z tym, uprzejmie proszę Doktorantkę o przedstawienie podczas obrony doktorskiej propozycji uszczegółowienia (doprecyzowania) brzmienia tej hipotezy. Ponadto, o podobne doprecyzowanie proszę w odniesieniu do hipotezy 5 – rozumiem, że hipoteza ta ma w pewnym zakresie charakter eksploracyjny – bo nie do końca wiemy, jakie typy/grupy uda się wyodrębnić, ale dopuszczalnym tutaj nawet sformułowanie tej hipotezy *post factum* – czyli po wstępnej analizie pokazującej, jakie grupy udało się wyodrębnić, ale doprecyzowującej to, czym te grupy powinny się różnić w zakresie zmiennych wyjaśniających ujętych w modelu badawczym – z uzasadnieniem sformułowanym przynajmniej na podstawie logicznego wnioskowania wywiedzionego z koncepcji psychologicznych, na których Autorka się opiera.

Sam projekt badawczy został zaplanowany i zrealizowany poprawnie metodologicznie i nie budzi zastrzeżeń. Badania zostały przeprowadzone na grupie młodych dorosłych (N=406) z populacji ogólnej w wieku między 18 a 35 r. ż., przy czym średnia wieku wynosząca ok. 24 lata sugeruje, że w próbie przeważają dwudziestolatkowie. Osoby badane były adekwatnie zróżnicowane pod względem różnych zmiennych socjodemograficznych, które zostały trafnie uwzględnione – z uwagi na ich potencjalne znaczenie dla przedmiotu badań. W tym miejscu mam do Doktorantki pytanie. W opisie próby z uwagi na deklarowany ogólny status religijności (wierzący / niewierzący / agnostyk) Doktorantka wskazała, że nieco ponad 30% badanych dokonało samookreślenia się jako osoby niewierzące lub agnostycy. Jednakże, jak wnika z liczebności (n=399) podawanych przy tabelach np. nr 33 czy 34 – czyli tam, gdzie prezentowane są wyniki badań dotyczące zależności różnych wymiarów religijności z gotowością dawstwa narządów – wydaje się że osoby niewierzące i agnostycy nie zostali wyłączeni z tych analiz. W związku z tym rodzą się wątpliwości, czy jest zasadne dokonywanie pomiaru różnych parametrów relacji do Boga u osób, które najprawdopodobniej takiej relacji w ogóle nie mają? Proszę potraktować to pytanie jako pytanie jedynie polemiczne, nie krytyczne, i proszę Doktorantkę o przedyskutowanie (wskazanie korzyści i ograniczeń) podczas obrony swojej decyzji dotyczącej włączenia osób deklarujących się jako niewierzące i do analiz w których uwzględnia się różne parametry relacji religijnej.

Do pomiaru zmiennych Autorka zastosowała adekwatnie dobrane i zweryfikowane narzędzia badawcze: Skala gotowości do transplantacji (RBDP- Readines for Body Part Donation), Portretowy Kwestionariusz Wartości (PVQ-40), Kwestionariusz A-N, Kwestionariusz Endo-Egocentryzmu Moralnego (KEEM) oraz Skala relacji religijnych-przeżywane relacje do Boga (PRBP). Praca zawiera wyczerpujący opis ich właściwości psychometrycznych, Autorka słusznie poczyniła różne wysiłki w celu dopasowania niektórych narzędzi do specyfiki swoich badań oraz zbadania ich właściwości psychometrycznych. Zastosowane narzędzia cechowały się najczęściej zadowalającymi właściwościami psychometrycznymi, natomiast w przypadkach, gdzie wskaźniki oszacowania rzetelności niektórych podskal nie były satysfakcjonujące, Autorka uczciwie to przyznawała, co świadczy zarówno o dojrzałości jak i uczciwości naukowej.

W rozdziale dziewiątym Autorka dokonała wyczerpującej, konsekwentnej i logicznej prezentacji wyników badań własnych – kolejne kroki prezentacji korespondowały z postawionymi hipotezami badawczymi. Wyniki badań zostały zaprezentowane poprawnie i czytelnie w formie tabel i wykresów opatrzonych odpowiednim opisem. Do analizy danych Doktorantka zastosowała szereg zróżnicowanych technik statystycznych – adekwatnie do analizowanego w danym etapie zagadnienia: analizy czynnikowe, w tym confirmacyjne, testy istotności różnic, analizy korelacyjne, analizy moderacji, analizy regresji, analizę skupień. Testy statystyczne zostały dobrane adekwatnie do postawionych hipotez badawczych. Na podkreślenie zasługuje wysoka samoświadomość statystyczna Doktorantki, w przeprowadzonych analizach uwzględniono spełnienie warunków dla przeprowadzenia konkretnych analiz, których, bywa że niektórzy, niestety, nie weryfikują. Recenzowana praca z pewnością wyróżnia się wysoką precyzją, trafnością doboru i dobrym rozumieniem zastosowanych narzędzi analizy statystycznej. Sama analiza została przeprowadzona w sposób prawidłowy i świadczy o zaawansowanych umiejętnościach Doktorantki w tym zakresie. Jedyna moja uwaga do części analitycznej dotyczy tego, że przy opisie zastosowanych procedur statystycznych Doktorantka zapowiada, że zastosuje m. in. skalowanie wielowymiarowe (str. 97), podobnie w dyskusji stwierdza, że podzieliła badanych na grupy stosując skalowanie wielowymiarowe (s. 167), podczas gdy w rzeczywistości zastosowała analizę skupień metodą k -średnich, a nie skalowanie wielowymiarowe. Domyślam się, że w którymś momencie pisania

rozprawy nastąpiła zmiana decyzji co do zastosowanej metody analitycznej (zresztą słuszna), która nie została jednak odpowiednio odnotowana w innych, uprzednio przygotowanych miejscach rozprawy. Jeśli praca będzie w przyszłości publikowana, to proszę potraktować tę moją uwagę jako podpowiedź – by to drobne niedopatrzenie szybko i łatwo naprawić.

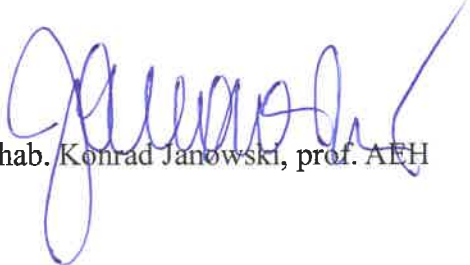
Dyskusja wyników została przeprowadzona poprawnie, z odniesieniem się do wyników badań innych autorów oraz wskazaniem aplikacji praktycznych oraz ograniczeń swojego badania. Dostrzeganie takich ograniczeń jest wyrazem dojrzałości naukowej. W ocenie tej części pracy jedynie chciałbym zasygnalizować, że nieco zabrakło mi poszerzenia dyskusji poza aspekt wyłącznie interpretacji uzyskanych wyników w odniesieniu do wyników analizy skupień. Tutaj Doktorantka w zasadzie ograniczyła się do dokonania psychologicznej charakterystyki trzech wyróżnionych typów, brakuje jednak odniesienia tych wyników zarówno do teorii psychologicznych jak i do wyników badań innych autorów. To zastrzeżenie odnosi się jedynie do dyskusji wyników analizy skupień, bo dyskusja wyników pozostałych analiz została przeprowadzona wyczerpująco.

Podsumowując ocenę *części empirycznej* recenzowanej rozprawy należy podkreślić, iż została ona przygotowana poprawnie metodologicznie, a świadomość badawcza, którą wykazała się Autorka w pełni potwierdza osiągnięcie przez nią poziomu naukowego oczekiwanego od kandydatów do stopnia doktora w dyscyplinie psychologia.

Moja całościowa i globalna ocena przedstawionej do recenzji rozprawy jest wysoka. Autorka wykazała się umiejętnością dokonania analizy literatury, syntezy i analizy dotychczasowych wyników badań w zakresie podjętego tematu, prawidłowego zaplanowania i zrealizowania ambitnego projektu badawczego, w którym uwzględniono szereg interesujących poznawczo i praktycznie zmiennych. Uzyskane wyniki badania zostały poprawnie przeanalizowane – Doktorantka wyróżnia się tutaj świetną samoświadomością statystyczną – czytelnie zaprezentowane i merytorycznie przedyskutowane. Doktorantka w pełni udowodniła, że osiągnęła warsztat naukowy i zdobyła umiejętność samodzielnego prowadzenia badań naukowych z psychologii. Uzyskane przez nią wyniki badań dotyczące roli altruizmu, religijności i preferowanych wartości dla gotowości do pośmiertnego dawstwa narządów są interesujące i ciekawe same w sobie – w recenzji niekoniecznie jest miejsce na ich omawianie, lecz pragnę podkreślić, że niosą one duży potencjał poznawczy i aplikacyjny. W szczególności na uwagę zasługują wyniki pokazujące ujemne zależności preferencji niektórych wartości z gotowością dawstwa narządów oraz stosunkowo niewielka rola religijności, co być może wskazuje na zmieniającą się (zmniejszającą się) w młodym pokoleniu rolę tej zmiennej w

kształtowaniu postaw i zachowań, w tym tych o dużym ładunku etycznym. Walorem pracy jest także szczególne uwzględnienie potencjalnych efektów moderujących gotowość dawstwa narządów, a także rozróżnienie tej gotowości w odniesieniu do dwóch typów narządów. Wszystkie te wyniki znacząco poszerzają naszą aktualną wiedzę na temat psychologicznych uwarunkowań gotowości do dawstwa narządów.

Konkludując, niniejszym stwierdzam, że przedstawiona mi do recenzji dysertacja doktorska pt. *Psychospołeczne uwarunkowania pośmiertnego dawstwa narządów* autorstwa mgr Aleksandry Anny Bednarczyk dokumentuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydatki w dyscyplinie psychologia oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej w tej dyscyplinie, a także stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. W związku z powyższym recenzowana rozprawa spełnia wymogi stawiane wobec prac doktorskich w dyscyplinie psychologia określone w ustawie z 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. 2018 poz. 1668 z późn. zm.). Wnoszę o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów postępowania w sprawie nadania stopnia doktora.

dr hab. Konrad Janowski, prof. AEH